

# Omsorg som etisk teori

Tove Pettersen

Postdoc, dr. art, Etikkprogrammet/IFIKK, Universitetet i Oslo  
E-post: tove.pettersen@ifikk.uio.no

Med omsorgsetikken har Carol Gilligan avslørt tradisjonell moralfilosofi som en kjønnert maktdiskurs hvor etiske utfordringer og erfaringer forbundet med kvinner har blitt ignorert og devaluert. Men hva slags etisk teori er egentlig omsorgsetikken, hvordan skiller den seg fra andre etiske teorier og hva den kan yte?

## English abstract p. 176

Normative etiske teorier er abstrakte strukturer som har til hensikt å regulere menneskers handlinger. Reguleringen foregår ved at de etiske teoriene klassifiserer både handlinger og aktører, motiver og konsekvenser i kategorier som riktige eller gale, gode eller onde, dydige, lastefulle, forbudte, påbudte eller tillate. Etiske teorier begrunner også denne klassifiseringen – og leverer dermed et knippe gjennomtenkte anbefalinger om hvordan vi bør leve og handle. Ulike etiske teorier regulerer og begrunner imidlertid på forskjellige måter, de kommer med ulike anbefalinger og de fokuserer på forskjellige områder av vår livsverden. Grunnen er at de abstrakte strukturene konstrueres rundt ulike verdier og på ulike arenaer. Hver etisk teori har sin favorittverdi og en yndet mottakergruppe – for eksempel frihet for individet, nytte for flertallet, rettigheter eller rettferdighet for alle eller for bestemte grupper.

En blind flekk finnes imidlertid i dette ellers så mangfoldige etiske landskapet. Ingen av de dominerende normative teoriene adresserer i tilstrekkelig grad de konkrete etiske utfordringene vi møter i vår hverdag, det sies svært lite om hvordan vi skal opptre overfor våre barn og vår familie, våre venner, kolleger og naboer. Vi har altså teorier om konstruksjonen av et rettferdig samfunn, og teorier som grunngir hvorfor vi bør etterstrebe global rettferdighet. Vi har noen teorier som tematiserer forholdet til fremtidige generasjoner, og andre som fokuserer på spørsmålet om hvilke hensyn vi bør ta til dyr og til natur. Dette er viktige spørsmål. Likevel er det oppsiktvekkende at det blir sagt så lite om hvordan vi skal forholde oss til våre nærmeste. Vi kan merke oss at denne delen av vår livsverden tradisjonelt har vært kvinners virkeområde. En konsekvens av denne ignoreringen er at kvinners erfaringer og utfordringer har blitt forsømt eller moralsk devaluert i tradisjonelle

moralfilosofiske diskurser. Flere kjønnsobsevante moralpsykologer og moralfilosofier har pekt på denne forsømmelsen, og foreslått omsorgsetikken som et nødvendig tilskudd til de etiske teoriene.<sup>1</sup> Den etiske underteoretiseringen av nære relasjoner er påfallende også fordi det er dokumentert gjennom empirisk forskning (og erfart av de fleste av oss) at mangel på relasjonell omsorg og omtanke kan forvolde smerte, sorg og lidelse.<sup>2</sup> Hvordan vi opptrer overfor hverandre i relasjoner er derfor et etisk anliggende; et anliggende de dominerende etiske teoriene ikke fanger tilfredstillende opp.

Kan en etisk teori med utgangspunkt i omsorg bøte på denne forsømmelsen? For å svare er det nødvendig med en distinkt moralfilosofisk fremstilling av en omsorgsetisk teori som blant annet synliggjør teoriens abstrakte struktur, hvordan den klassifiserer

**Gilligans arbeider er kilden til mange feministers påstand om at tradisjonell moralfilosofi er kjønnen.**

handlinger og aktører, hvilke anbefalinger den kommer med og hvordan disse begrunnes. En slik fremstilling er imidlertid vanskelig å finne. Til tross for flere tiår med henvisninger til «omsorgsetikken» er det fortsatt uklart hva som særpreger denne teorien. Den amerikanske moralpsykologen Carol Gilligans forskning er imidlertid et viktig utgangspunkt for identifisering av den etiske tenkningen som kalles omsorgsetikken.<sup>3</sup> Gilligans arbeider er også kilden til mange feministers påstand om at tradisjonell moralfilosofi er kjønnen.<sup>4</sup> Ønsker man en klarere oppfatning av hva omsorgsetikken går ut på, er det rimelig å analysere nettopp hennes tekster nærmere. En slik analyse innebærer

imidlertid en omfattende moralfilosofisk fortolkning fordi Gilligan selv hverken fremsetter en velutviklet etisk teori, eller omtaler omsorgsetikken med særlig filosofisk presisjon. Nå har sannsynligvis dét aldri vært hennes intensjon – hennes fagfeltet er moralpsykologi, ikke moralfilosofi. I stedet for å bruke mangelen på et filosofisk begrepsapparat som argument for å ignorere hennes tekster, kan vi la det anspore oss til en grundig filosofisk gjennomgang. Intensjonen med denne artikkelen er nettopp å utlegge noen karakteristiske moralfilosofiske trekk ved omsorgsetikken, imøtegå noen innvendinger mot den, samt diskutere hva en etisk teori basert på omsorg kan yte.<sup>5</sup> La meg imidlertid starte med å sette den gilliganske omsorgstenkningen i kontekst.

DEN GILLIGANSKE OMSORGSETIKKEN

I 1982 publiserte den amerikanske moralpsykologen Carol Gilligan *In a Different Voice*, en bok som er oversatt til minst 17 språk, solgt i omtrent 800 000 eksemplarer og som har vært opphav til store kontroverser og tverrfaglige debatter. Særlig har den vakt oppmerksomhet blant feminister: Mange har blitt inspirert mens andre har latt seg forarge. *In a Different Voice* var et oppgjør med mannsdominansen innen utviklingspsykologien generelt, og med hennes mentor Lawrence Kohlbergs teori om moralsk utvikling spesielt. Kohlberg utviklet en hierarkisk modell med seks stadier som skulle brukes til å måle moralsk utvikling og modning. Det som særlig fanget Gilligans oppmerksomhet var den klare tendensen til at kvinner skåret lavere enn menn i Kohlbergs empiriske studier. I følge Kohlbergs modell måtte resultatet forstås som om kvinner rett og slett var mindre moralsk utviklet enn menn.

Gilligan aviste konklusjonen om at kvinner er moralsk mangelfulle, og igangsatte et eget forskningsprogram som fikk implikasjoner langt utenfor moralpsykologien. Med utgangspunkt i egne forskningsresultater hevdet hun at kvinner ikke var underlegne hverken når det gjaldt kognitiv eller moralsk utvikling – men at de var annerledes enn normen i Kohlbergs modell. Når det gjaldt kvinners moralske utvikling påviste Gilligan en tendens til å oppfatte seg selv som forbundet med an-

**Gilligan aviste konklusjonen om at kvinner er moralsk mangelfulle, og igangsatte et eget forskningsprogram.**

dre mennesker – i motsetning til menn som typisk betraktet seg som uavhengig av andre. En annen tendens var at kvinner ofte hadde omsorg som normativt ideal, ikke rettferdighet, som var den dominerende verdien i menns moralske resonneringer. Gilligan presenterte ikke bare sine funn, hun systematiserte også forskjellene i moralsk utvikling og resonnering i to perspektiver og kalte dem henholdsvis for en omsorgsetikk og en rettferdighetsetikk.<sup>6</sup> Da Gilligan presenterte disse resultatene i boken *In a Different Voice* ble de av mange betraktet som innovative både i forhold til moralpsykologien og moralfilosofien. Boken har også hatt innflytelse innenfor andre fag – for eksempel religiøse studier, klinisk psykologi, kommunikasjonsstudier, historie, statsvitenskap, sykepleie, kjønnsforskning og feministiske studier.<sup>7</sup> Samtidig ble både Gilligans fremstilling av en omsorgsetisk tenkning og hennes empiriske forskning utsatt for en usedvanlig intens og langvarig debatt.<sup>8</sup>

Til tross for kraftfull virkningshistorie og heftig debatt er det fortsatt behov for en mer presis filosofisk fremstilling av en etisk teori basert på omsorg. Fordi nettopp dét er denne artikkelens hovedanliggende, lar jeg kontroversen omkring Gilligans arbeider ligge. Her stilles det ikke spørsmål ved den vitenskapelige kvaliteten på de empiriske undersøkelsene eller ved Gilligans fortolkning av materialet. Spørsmål om hvordan omsorgsperspektivet og rettferdighetsperspektivet eventuelt har oppstått, og hvorvidt kvinner er mer omsorgsfulle enn menn, blir også utelatt. I andre sammenhenger er dette interessant, men her er jeg altså ute etter moralfilosofiske aspekter ved den gilliganske omsorgsetikken.<sup>9</sup> Et fremtredende trekk er fremstillingen av den moralske aktørens forhold til andre mennesker.

OMSORGSETIKKENS MORALSKE  
ONTOLOGI

Den moralske ontologien omsorgsetikken hviler på, er klart forskjellig fra utilitarismen og deontologiens oppfatning av mennesket og menneskets situasjon. I utilitarismen og i deontologien (og i eksistensialismen) er mennesket hovedsaklig fremstilt som isolert og uavhengig i forhold til andre mennesker. Omsorgsetikken har en ganske annen aktørmodell, mennesket blir forstått som grunnleggende forbundet med andre, altså som relasjonelt. Dette er et fellestrekk med dygsetikken som jo også vektlegger at mennesket alltid er menneske-i-felleskap. Men omsorgsetikken fokuserer i tillegg på den relasjonelle avhengigheten og sårbarheten som følger fra vår forbundethet med hverandre. Denne ontologien gir oss en nøkkel til å forstå denne etiske tenkningen, og den relasjonelle aktørmodellen må være en

grunnpilar i den teoretiske videreutviklingen. Samtidig viser forbindelsen mellom omsorgsetikkens ontologi og andre trekk

### **Mennesket blir forstått som grunnleggende forbundet med andre, altså som relasjonelt.**

ved denne teorien til et mer generelt poeng: De forestillingene om mennesket som vi bærer med oss, inkludert våre oppfatninger om kjønn, vil influere utformingen av en etisk teori.<sup>10</sup> At det er såpass stor forskjell mellom den gilliganske omsorgsetikken – som jo utspringer fra kvinnelige informanters erfaringer og moralske resonneringer – og mer tradisjonell teori, som hovedsaklig er produsert av menn, har resultert i påstanden om at de dominerende etiske teoriene er kjønne. I så fall har disse teoriene maktaspekter ved seg, noe som er med på å forklare hvorfor det er behov for en feministisk etikk. Uansett, omsorgsetikkens relasjonelle ontologi har implikasjoner for utformingen av en normativ teori med omsorg som etisk ideal, implikasjoner som bidrar til å skille denne måten å tenke etikk på fra andre mer tradisjonelle teorier.

#### RELASJONER – OMSORGSETIKKENS NEDSLAGSFELT

En følge av omsorgsetikkens relasjonelle utgangspunkt er at dens hovedfokus rettes mot det relasjonelle nettverket vi er en del av. Nå kan man selvsagt spørre hvem som inngår i vårt relasjonelle nettverk. Når det i den gilliganske omsorgsetikken snakkes om relasjoner, menes først og fremst de nære, det vil si de menneskene vi omgås med, gjerne over tid. Familie, kolleger, venner og naboer er eksempler på hvilke deler av nettver-

ket vårt omsorgsetikken sikter seg inn mot. Dette fokuset skiller den gilliganske omsorgsetikken fra mange andre etiske teorier. Det skiller den fra de teoriene som fremhever vårt moralske ansvar for fjerne, ukjente og generaliserte andre, slik vi for eksempel finner hos deontologisk orienterte filosofer som John Rawls, Onora O'Neill og Thomas Pogge.<sup>11</sup> Omsorgsetikkens fokus skiller den også fra teorier som konsentrerer seg om konkrete ukjente andre – slik for eksempel Emmanuel Levinas gjør.<sup>12</sup>

I omsorgsetikken er aktøren ikke først og fremst ansvarlig overfor abstrakte prinsipper eller konvensjoner, men i forhold til de konkrete medmennesker hun er relasjonelt forbundet med, og som blir berørt av hennes handlinger. Det er hverken abstrakte moralske prinsipper eller andre personer som avgjør hva som er riktig handling, det må den handlende selv vurdere og bære ansvaret for. I konkrete situasjoner ansvarliggjøres aktøren i større grad enn i deontologisk og utilitaristisk tenkning fordi den handlendes vurdering av situasjonen spiller en fremtredende rolle. Det finnes en tendens til avvisning av eksterne moralske autoriteter i omsorgsetikken. Denne teorien får dermed visse likhetstrekk med eksistensialistisk etikk.<sup>13</sup> Til forskjell fra alle de tre nevnte måtene å tenke etikk på, utmerker imidlertid omsorgsetikkens sterke vektlegging av det relasjonelle aspektet seg. Omsorgsetikken fremhever det moralske ansvaret som finnes i våre nære relasjoner.

Fokuset på nære relasjoner særpreger omsorgsetikken, og indikerer at den kan yte noe selvstendig i forhold til andre teorier – nemlig adressere etiske problemstillinger på et felt som ellers langt på vei er ignorert.<sup>14</sup> Nå må det legges til at det finnes omsorgsetikere som er uenige i at dette er omsorgse-

tikkens domene. Enkelte argumenterer for en globalisering av omsorgsetikken, og antyder at den kan bidra i forhold til for eksempel fattigdomsproblemet.<sup>15</sup> Med utgangspunkt i Gilligans teori om omsorg mener jeg imidlertid at det ikke er i forhold til globale etiske og politiske problemer denne teorien har sitt nedslagsfelt, men i våre nære relasjoner.

#### RELASJONER – NAIV NAVLEBESKUIING ELLER ETISK NYTENKNING?

Nå kan man selvsagt spørre om et sterkt fokus på relasjoner er ønskelig for en normativ teori, og flere filosofer har uttrykt bekymring for omsorgsetikkens oppmerksomhet mot våre nærmeste.<sup>16</sup> En teori som sikter seg inn mot en bestemt gruppe kan betraktes som etisk vågal – fordi den tilsynelatende ignorerer interessene til dem som står utenfor. Mitt tilsvaret til denne berettigede bekymringen er at en etisk teori som fokuserer på et avgrenset område av livsverden kan forsvares – om (minst) to betingelser er oppfylt. Den første betingelsen for å akseptere omsorgsetikkens fokus er at vi identifiserer hvilke aspekter ved relasjoner som er etisk relevante, og begrunner hvorfor. Det er

#### **Det å ikke vise relasjonell omsorg kan forvolde skade.**

nemlig ikke alle sider ved interaksjon som har noe med etikk å gjøre. De aspektene ved våre nære relasjoner som bærer etisk relevans i omsorgsetikken er blant annet hvordan vi møter den andre, og hvordan vi ivaretar egne og andres interesser. Grunnen er at det å *ikke* vise relasjonell omsorg kan forvolde skade.<sup>17</sup> Derfor skal ikke den etiske oppmerksomheten som vies relasjoner be-

traktes som resultatet av en kynisk trang til å privilegere våre nære og kjære. Den skal heller ikke ses som emosjonelt motivert, for eksempel ut fra ønsket om å være snill. Det er hverken nepotisme eller ren altruisme som begrunner omsorgshandlingene i den etiske teorien som presenteres her, men innsikt i at skade kan oppstå i relasjoner som følge av mangel på omsorg.<sup>18</sup> Legg merke til at det her er snakk om hva som kan legitimere at vi i en etisk teori klassifiserer omsorgshandlinger som gode. Det benektes selvsagt ikke at omsorgshandlinger kan utføres med utgangspunkt i mange forskjellige motiver. Her søkes det imidlertid etter gode grunner for å gjøre omsorg til kjerneverdien i en normativ teori, og da er altså det etiske idealet om ikke-skade relevant. Med dette som utgangspunkt får vi også øye på hva som er omsorgsetikkens etiske hovedanliggende. I omsorgsetikkens sentrum står ikke rettferdig fordeling av goder, ikke maksimering av nytte, heller ikke rettigheter eller plikter eller utvikling av dygd – selv om utvikling av dygd er én komponent. Omsorgsetikkens hovedanliggende er den skade som oppstår som følge av mangel på omsorg i de relasjoner vi er endel av. Det er også dette som legitimerer at omsorg har etisk relevans. Gilligan sier at hennes anliggende er «ikke-vold i psykologisk forstand».<sup>19</sup> Omsorgsetikken griper således den emosjonelle og psykologiske volden enkeltmennesker utsettes for når noen i det relasjonelle nettverket handler uten omtanke og omsorg. Det er altså ikke bare fysiske overgrep eller psykopatisk trakassering denne teorien adresserer. Den henleder også vår etiske oppmerksomhet mot skaden den mer dagligdagse og langsiktige neglisjering av omsorg for våre familiemedlemmer, kolleger og andre vi er forbundet med, kan medføre. Dessuten

snakker vi her om relasjoner vi ikke uten videre kan gå ut av. Ofte er det store kostnader forbundet med oppløsningen av slike relasjoner, noe som forsterker problemet.

I motsetning til for eksempel kontraktsteorien, er man i omsorgsetikken ikke så opptatt av hvordan tilknytningene har kommet i stand, men hvordan vi opptrer *innenfor* relasjonene. Enten våre forbindelser skyldes familieband eller er et resultat av frivillig kontraktinngåelse, kan mangel på relasjonell omsorg og omtanke skade. Det er i de nære relasjonene den utpregede relasjonelle sårbarheten finnes, og dette området er etisk relevant fordi vi alle – nettopp på grunn av denne sårbarheten – har makt til å skade hverandre psykologisk, emosjonelt og relasjonelt. Omsorgsetikken retter således oppmerksomheten mot et etisk tema som er undervurdert eller oversett i de fleste andre normative teorier.

Selv om man kjøper argumentet om at det avgrensede området for omsorgsetikken ikke nødvendigvis er motivert av sjåvinisme, men har sin kilde i vissheten om den relasjonelle sårbarheten og omsorgens betydning, er det likevel viktig at omsorgsetikken ikke resulterer i etisk provinsialisme og navlebeskuing. Den andre betingelsen for å akseptere denne teoriens avgrensede gyldighetsområde er derfor at man viser hvorfor en etisk teori som fokuserer på våre nære relasjoner ikke nødvendigvis setter et bredere moralsk engasjement i fare. Grunnen er at én etisk teori ikke trenger å adressere hvert eneste aspekt ved den moralske sfæren.<sup>20</sup> Så lenge omsorgsetikken ikke gjør krav på å utømme våre etiske forpliktelser vil dens formale design kunne forsvares som en legitim utforming av en etisk teori. Anklagen, eller frykten for at omsorgsetikken skal virke begrensende på vårt moralske engasjement er over-

drevet. Den som fokuserer på vårt etiske ansvar overfor fattigdomsproblemet, eller som arbeider med miljø- eller dyreetikk, mener ikke dermed at vi skal neglisjere våre nære relasjoner.<sup>21</sup> Det å arbeide med bestemte etiske spørsmål behøver ikke bety at man overser andre forpliktelser. Selv om nære relasjoner er omsorgsetikkens hovedfokus, sier denne teorien selvfølgelig ikke at andre deler av vår livsverden er uten etisk interesse.

Med sitt særegne fokus på mellommenneskelig interaksjon kan altså omsorgsetikken yte noe egenartet i forhold til andre etiske teorier. Det er også verdt å merke at relasjonell omsorg i denne teorien blir forstått som et etisk anliggende enten vi befinner oss i rollen som sykepleier, veileder, kollega, venn eller mor. Fordi det er mellommenneskelig interaksjon som står i fokus, og ikke handlemåter knyttet til spesielle roller man har, overskrider omsorgsetikken det tradisjonelle skillet mellom privat og offentlig, mellom personlig og profesjonell. Dette er dikotomier som ligger til grunn for mye av den dominerende moralfilosofiske tenkningen, og omsorgsetikkens brudd med disse skillene er nok et karakteristisk trekk ved denne teorien.

#### KONFLIKTLØSNING

Mellommenneskelig interaksjon er også en arena for konflikter: Relasjoner kan være preget av sterke, motstridene interesser mellom partene. Omsorgsetikken idylliserer ikke relasjoner. Vissheten om at fordraglighet og harmoni er mangelvare, samt overbevisningen om at relasjonell omsorg og omtanke kan forhindre skade, er en grunnleggende innsikt for omsorgsetikerne. Omsorgsetikken er heller ikke konfliktsky. Selv om omsorgsetikere har kritisert tradisjonell teo-

ri for regelrytteri og stilt seg skeptisk til måten prinsipper og normer brukes for å løse etiske problemer, samt fremhevet kontekstuell sensitivitet som et viktig innslag i moralsk resonnering<sup>22</sup> behøver den ikke være uegnet til å løse konflikter og moralske problemer. Men, ulikt de fleste andre etiske te-

### **Fordraglighet og harmoni er mangelvare.**

orier med unntak av dygdsetikken, har ikke omsorgsetikken konfliktløsning som sitt hovedanliggende. Denne teorien er først og fremst konfliktforebyggende. Derfor kommer den heller ikke med normative anbefalinger om hvem som bør leve eller dø i outrerte situasjoner, men sier i stedet noe om hvordan vi bør opptre i vår daglige omgang med andre mennesker for å unngå å skade hverandre. Forskyvningen av fokus fra dramatiske, tragiske og stort sett hypotetiske situasjoner til mer velkjente og hverdagslige utfordringer, er et annet av omsorgsetikkens karakteristiske trekk – et trekk som gjør den til en virkelighetsnær og realitetsorientert etisk teori. Til tross for at det er legitimt å legge hovedvekten på konfliktforebygging heller enn konfliktløsning, er det imidlertid ikke urimelig å forvente at en etisk teori med fokus på relasjoner også kan komme med noen anbefalinger når ulike interesser står på spill. Som vi straks skal se, er det mye som taler for at omsorgsetikken har ressurser også til dette. Selv om omsorgsetikken er mest opptatt av konfliktforebygging, ligger det en konfliktløsningsstrategi latent i denne teorien. Oppfatningen av omsorgsetikken som uegnet til håndtering av vanskelige situasjoner er ikke berettiget. Langt på vei springer denne oppfatningen ut fra en overfladisk lesning av *In a Different Voice* hvor

Gilligan omtaler en bestemt type relasjonell konflikt som en konflikt mellom omsorg og rettferdighet. Mange lesere har oppfattet omsorg og rettferdighet som uforenlige verdier og dermed tenkt at omsorgsetikken står i et motsetningsforhold til rettferdighets-tenkningen – både til selve verdien rettferdighet og til den deduktive resonneringsmåten.

Å lese Gilligans teori som om hun postulerer et uforenlig gap mellom omsorg og rettferdighet er imidlertid å feiltolke et viktig aspekt ved hennes tenkning. Det er for det første ikke i overensstemmelse med hennes motstand mot en dikotomisk tenkning. For det andre vil uforsonlighet mellom omsorgs- og rettferdighetsperspektivet være uforenlig med omsorgsetikkens ideal om ikke-skade. For å underbygge denne påstanden kan vi forsøke å betrakte et etisk dilemma fra en omsorgsetikers ståsted: Problemet oppstår når man ikke klarer å ivareta alle de implisertes interesser, og dilemmaet består i å velge et offer – hvem må forsake sine interesser? For omsorgsaktøren er situasjonen etisk komplisert blant annet fordi hun ikke har en pre-etablert rangering av handlingsalternativer å forholde seg til – det er for eksempel ikke gitt at hun aldri skal lyve eller at hun alltid skal maksimere velferd. Likevel handler hun ikke i blinde. Både det etiske idealet om ikke å påføre de impliserte par-

### **Dilemmaet består i å velge et offer – hvem må forsake sine interesser?**

ter skade, og anbefalingen om å opptre omsorgsfullt, er retningslinjer for handling. For en omsorgsetiker finnes det derfor to mulige veier ut av en problemsituasjon hvor ulike interesser står mot hverandre. Den ene er

empirisk orientert, og går ut på å søke mer kontekstuell informasjon slik at man bedre kan vurdere hva som står på spill for de involverte. Gilligan presenterer et eksempel som illustrerer denne fremgangsmåten i boken *In a Different Voice*, nemlig den elleve år gamle jenten Amys respons på det såkalte Heinz dilemma:<sup>23</sup> I stedet for å svare direkte på om det var riktig av Heinz å stjele medisinen fra apoteket for å redde sin dødssyke kone, reflekterte hun over hva som ville skjedd dersom Heinz ble fengslet som følge av tyveriet, og hvorvidt det var mulig for Heinz å låne penger til medisinen slik at han slapp å stjele den.<sup>24</sup> I den grad det er mulig kan man altså, slik Amy forsøkte, innhente mer kontekstuell informasjon for å optimalisere løsningen.

Den andre veien ut av en konfliktfylt situasjon er av mer teoretisk art og innebærer at man forsøker å *betrakte* problemet på alternative måter. Dersom det etiske idealet er å unngå skade på de berørte partene er det ikke tilstrekkelig å anvende en forhåndsbestemt regel om hvordan etiske problemer skal løses – fordi man ikke kjenner situasjonen godt nok til å vite hvordan skaden kan begrenses eller unngås. Av dette følger at man ikke kan tviholde på ett perspektiv, men må forsøker å se saken også fra andre synsvinkler. Sagt på en litt annen måte: Omsorgsetikkens ideal – ikke-skade – fordrer at den omsorgsetiske aktøren løser det konkrete problemet i tråd med dette idealet. For å etterkomme dette må aktøren sette seg inn i andre perspektiver. Det betyr at man både må forsøker å se saken fra de andres ståsted, og at man prøver ut forskjellige normative perspektiver før man velger den løsningen som synes best for de impliserte. Å ha omsorg for andre innebærer altså at man faktisk anstrenger seg for å finne gode løsnin-

ger, derfor pålegger omsorgsetikken oss å betrakte saken fra ulike sider slik at vi kan ta en god beslutning, eventuelt finne den minst skadelige løsningen.<sup>25</sup>

I omsorgsetikken er evnen til å skifte synsvinkel resultat av en utvikling, og oppfattes som uttrykk for en moralsk modenhet hos aktøren. Den moralsk modne aktøren evner blant annet å sette seg inn i andres situasjon uten å viske ut egne interesser eller grenser.<sup>26</sup> Denne epistemiske kompetansen kan ha som konkret resultatet at man får øye på en vei ut av problemet, en slags tredje vei, som bedre ivaretar de impliserte parters interesser enn om man betrakter saken kun fra én side. Nettopp fordi det å sette seg inn i andres perspektiv er en måte å vise omsorg og omtanke på, er akkurat denne tilnærmingen til etiske problemer omsorgsetikkens bidrag til konfliktløsning. Selvsagt kan ikke alle problemer løses på denne måten. Noen ganger vil omsorgsaktøren insistere på at det i en bestemt situasjon er feil å anvende rettferdighetsperspektivet. En slik overbevisning må imidlertid ikke springe ut fra en forutbestemt oppfatning av at rettferdighetsperspektivet alltid er feil, men være resultatet av evnen til å se en sak fra flere sider før man avgjør hva som trolig best ivaretar omsorgsetikkens ideal om ikke-skade i den konkrete situasjonen.

Poenget med omsorgsetikkens konfliktløsningsstrategi er altså ikke å fusjonere omsorg og rettferdighet, heller ikke å redusere det ene perspektivet til det andre som enkelte har foreslått.<sup>27</sup> En sammenslåing ville ødelegge for muligheten til å skifte synsvinkel – en evne som er nødvendig når man skal løse reelle moralske problemer. Denne tilnærmingen til moralske problemer er ikke unik for omsorgsetikken, det er blant annet parallellt til Aristotels forsøk på finne over-



ensstemmelse mellom prinsipper og praksis, og Rawls tanke om å bringe veloverveide moralske intuisjoner og etiske prinsipper i samsvar med hverandre. På denne bakgrunnen ser vi at tolkningen av forholdet mellom omsorg og rettferdighet som gjensidig ekskluderende ikke er fruktbart, og vi ser at omsorgsetikken faktisk har ressurser til konfliktløsning. Av det som er sagt om konfliktløsning så langt fremgår det videre at et bredt spekter av kognitive evner er nødvendig for å handle moralsk. I tillegg til at omsorgsetikkens konfliktløsningsstrategi krever en spesiell epistemologisk kompetanse, nemlig evnen til å skifte perspektiv, kan vi identifisere en rekke andre kjennetegn ved dens moralske epistemologi.

#### MORALSK EPISTEMOLOGI

I omsorgsetikken legges det vekt på at forståelsen for abstrakte prinsipper og evnen til å dedusere og generalisere ikke må gå på bekostning av evnen til kontekstuell sensitivitet, til å oppfatte forskjeller og til å begripe de relasjonelle strukturer vi er en del av.<sup>28</sup> Den tradisjonelle måten å tilegne seg kunnskap om andre synes å være basert på evnen til å identifisere andres likheter med en selv. En prosedyre hvor man spør seg selv hvordan *jeg* ville handlet og tenkt dersom *jeg* var i en bestemt situasjon har imidlertid svakheter. Blant annet kan den medføre en feilaktig

#### **Omsorg krever evnen til å forene kontekstuell sensitivitet med en mer prinsippbasert tenkning.**

sammenblanding av eget perspektiv med den andres perspektiv – eller at man forveksler eget perspektiv med en objektiv, universell sannhet.<sup>29</sup> I omsorgsetikken ligger

det altså en bekymring for at ensidig vekt på teoretiske overveielser og monologiske prosedyrer gir et utilstrekkelig kunnskapsgrunnlag for handling. Selv om det også er problemer knyttet til omsorgsperspektivet, vil den modne omsorgsutøveren søke å tilegne seg et bredt kunnskapsgrunnlag gjennom en refleksjonsprosess basert på både kontekstuell sensitivitet og en mer prinsippbasert tenkning. En moden omsorgsutøver kan ikke bare bruke den kognitive evnen til å dedusere fra abstrakte prinsipper, men kan heller ikke nøye seg kun med persepsjon av partikulære forskjeller. Omsorg krever evnen til å forene disse to kunnskapstypene. Slik forstått er omsorg ikke bare en moralsk dygd, det er også en intellektuell dygd; en kognitiv disposisjon, en høyere ordens evne med flere under-evner.<sup>30</sup> Blant disse under-evnene finner vi mange av de egenskaper Gilligan hevder er avgjørende for moralsk kompetanse. Å lytte er for eksempel et aspekt ved moralsk persepsjon<sup>31</sup> som kan være avgjørende både for konfliktløsning og for utøvelsen av god omsorg. Forestillings-evnen og vår kapasitet til medfølelse er andre ferdigheter som trengs for å handle moralsk, sammen med evnen til refleksjon.

Fordi omsorgsetikkens fokus er interaksjon, krever denne etiske teorien også en kontinuerlig refleksjon. *Refleksjon* er imidlertid ikke bare knyttet til deduksjon fra regler eller introspeksjon i forhold til egne motiver, men også aktiv overveielse knyttet til hvordan forstå og respondere overfor andre, og hvordan respondere og forstå seg selv som moralsk aktør. Når det gjelder det første, refleksjon over andres situasjon, fordrer det altså partikulær kunnskap og kontekstuell sensitivitet i tillegg til forståelsen av omsorgsetikkens ideal om ikke-skade. Denne dobbelkompetansen er et trekk ved om-

sorgsetikkens moralske epistemologi. Det er denne kompetansen som muliggjør aktørens evne til å perspektivere en sak fra flere sider, og som dermed forsyner aktøren med et bredt spekter av konfliktløsnings-strategier og handlingsalternativer. Videre fordrer det relasjonelle aspektet ved omsorgsetikkens kunnskapsobjekt at den omsorgsetiske aktøren er engasjert i en pågående selvrefleksjon over hvor godt man responderer i forhold til andre<sup>32</sup> så vel som hvordan man har omsorg for seg selv. I tillegg til denne utvidede forståelse av refleksjon, initierer omsorgsetikken altså et epistemologisk skifte fra abstrakte prinsipper til større vektlegging av kunnskapsbasert erfaring fra et område av livsverdenen som tradisjonelt har vært kvinners domene. Tradisjonelle teories påståtte nøytralitet og universalitet avsløres som overdrevet fordi det blir klart at de er forankret kun i en begrenset del av det moralske domene, nærmere bestemt den delen som har vært knyttet til menns virksomheter.

Fra et metaperspektiv kan vi si at et kjenne-tegn ved omsorgsetikkens moralske epistemologi er dens anti-dikotomiske tilnæringsmåte. Kunnskapsobjektet er hverken omsorgsgeren eller omsorgsmottakeren, men relasjonen mellom dem. Moralsk kunnskap fremskaffes ikke ved bruk av den rene fornuft alene, og ikke kun gjennom aktørens hypotetiske tankeeksperiment.<sup>33</sup> Kunnskapen oppnås heller ikke gjennom å akseptere konvensjonelle normer og regler slik komunitaristene gjør. Det er dessuten ikke snakk om en relativistisk holdning av *anything goes*-varianten. Moralsk kunnskap er i omsorgsetikken tilegnet gjennom en refleksiv og interaktiv prosess, som inkluderer evnen til dialog og medfølelse.<sup>34</sup> Denne etiske teorien baserer seg altså ikke bare på et idiosynkratisk perspektiv, heller ikke kun på

evnen til å generalisere – men på vår epistemologiske evne til å skrive perspektiv.<sup>35</sup>

#### OMSORGSETIKKEN – EN NYKOMMER I DET ETISKE LANDSKAPET

Når omsorgstenkningen blir systematisert og analysert fra et moralfilosofisk perspektiv, fremkommer det trekk ved denne etiske tenkningen som ikke bare tilsier at vi står overfor en selvstendig etisk teori, men at vi her har å gjøre med en etisk teori som på flere måter skiller seg fra øvrige teorier i det etiske landskapet. Et karakteristisk trekk ved omsorgsetikken er dens utvidede forståelse av moralsk ansvar: Vi er ikke bare moralsk ansvarlige i forhold til selvpålagte prinsipper, men også i forhold til konkrete medmennesker. Som en konsekvens blir fokuset i omsorgsetikken mer i overensstemmelse med *in situ* erfaringer av moralske utfordringer, det vil si i mellommenneskelige relasjoner. Ved å fremheve forbindelsen mellom den moralske aktøren og de som faktisk påvirkes av beslutningen, utvides vårt begrep om det moralske domenet. Omsorgsetikkens moralske ontologi, som her har blitt beskrevet som relasjonell, indikerer at denne etiske teoriens nedslagsfelt først og

#### **Vi er ikke bare moralsk ansvarlige i forhold til selvpålagte prinsipper, men også i forhold til konkrete medmennesker.**

fremst er våre nære relasjoner – et fokus som ikke nødvendigvis går på bekostning av et bredere moralsk engasjement. Kohlberg<sup>36</sup> forsøkte å argumentere for at omsorgsetikken er begrenset til privatsfæren – privatsfæren forstått som en motsetning til det moralske domene.<sup>37</sup> Omsorgsetikken viser med

sin fremheving av ikke-skade idealet at beslutninger som foretas i privatsfæren i høyeste grad angår etikk. Dessuten er ikke omsorgsetikken begrenset til private relasjoner, den fokuserer på mellommenneskelig interaksjon generelt. Denne teorien overskrider det tradisjonelle skillet både mellom offentlig og privat og mellom profesjonell og personlig – samtidig som den utvider feltet for hva som i main-stream (eller kanskje vi skulle si *male-stream*) moral teori har blitt oppfattet som etisk interessant og relevant.<sup>38</sup> Omsorgsetikken er ikke en etisk tenkning som oppfordrer til selvutslettende, uegennyttig eller grenseløs omsorg for andre, men til en balansert avveining mellom ulike behov. Denne avveiningen synliggjør noe av den tilgrunnliggende epistemologien hvor både kontekstuell sensitivitet så vel som det mer abstrakte ikke-skade idealet spiller en rolle. Vi har også sett at rettferdighetsbetraktninger ikke nødvendigvis ekskluderes fra omsorgsetikken, og at denne teorien først og fremst er konfliktforebyggende – men at den likevel har et potensial for konfliktløsning.

Til tross for at vi her har identifisert enkelte karakteristika ved omsorg forstått som etisk teori er det påkrevd å minne om at om-

sorgsetikken er en ung nykommer i det etiske landskapet. Grovt regnet kan vi si at deontologien og utilitarismen er moralfilosofiske tradisjoner som har blitt diskutert og raffinert i omtrent to hundre år, mens den

### **Teorien avslører både filosofiske begrensninger og kjønnete maktaspekter ved den tradisjonelle moralfilosofiske diskursen.**

omsorgsetikken som her omtales kun har eksistert i omlag tyve år. Mye teoretisk utviklingsarbeid gjenstår selvsagt, og dette arbeidet kan komme til å ta forskjellige retninger. Likevel er det ikke urimelig å hevde at omsorgsetikken bringer viktige bidrag inn i det etiske landskapet fordi denne teorien avslører både filosofiske begrensninger og kjønnete maktaspekter ved den tradisjonelle moralfilosofiske diskursen. Det er heller ikke umulig at omsorgsetikkens inntreden på de etiske teoriens arena kan ha direkte konsekvenser for enkeltmennesker fordi denne normative teorien fordrer en etisk refleksjon over det andre teorier har en tendens til å overse – nemlig hvordan vi kan unngå å skade de menneskene vi er relasjonelt forbundet med.

#### *Noter*

- 1 Noddings, Nel: *Caring: A Feminin Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press 1984. Gilligan, Carol et al. (eds.): *Mapping the Moral Domain. A Contribution of Women's Thinking to Psychological Theory and Education*. Massachusetts: Harvard University Press 1988. Larrabee, Mary Jeanne (ed.): *An Ethic of Care: Feminist and Interdisciplinary perspectives*. New York: Routledge 1993. Held, Virginia: «Feminist Transformations of Moral Theory». *Ethics. The Big Question*. Oxford: Blackwell 1998, s. 331–345. Pettersen, Tove: *Comprehending Care. Problems and Possibilities in Carol Gilligan's Ethics of Care*. Oslo: Unipub 2004.
- 2 Gilligan, Carol: *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1982 (33rd. edition). Gilligan, Carol: «The Centrality of Relationship in Human Development: A Puzzle, Some Evidence, and a Theory». *Development and Vulnerability in Close Relationships*. Mahwah, N.J.:

- Lawrence Erlbaum 1996, s. 237–261. Gilligan, Carol, Lyons, Nona. P. and Hanmer, Trudy. J.: *Making Connections: The Relational Worlds of Adolescent Girls at Emma Willard School*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1990.
- Taylor, Jill McLean, Gilligan, Carol, Sullivan, Amy M.: *Between Voice and Silence. Women and Girls, Race and Relationship*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1995. Opjordsmoen, Stein, Vaglum, Per, Bloch Thoresen, Gerd-Ragna (red.): *Oss imellom. Om relasjonenes betydning for mental helse*. Stavanger: Hertvig forlag 2005.
- 3 Reich, Warren Thomas: «History of the Notion of Care». *Encyclopedia of Bioethic*. New York: Macmillian 1995.
  - 4 Se for eksempel Kittay, Eva F. & Meyers, Diane T. (eds.): *Women and Moral Theory*. Totowa: Rowman & Littlefield 1989.
  - 5 For en mer detaljert analyse enn det som fremkommer i denne artikkelen, samt diskusjon av andre sider ved omsorgsetikken, se Pettersen 2004.
  - 6 Gilligan 1982. Gilligan et al. 1988.
  - 7 Se for eksempel Larrabee 1993, Kuhse, Helga: *Caring: Nurses, Women and Ethics*. Cornwall: Blackwell 1997. Tronto, Joan C.: *Moral boundaries: a political argument for an ethic of care*. New York: Routledge 1993.
  - 8 Se for eksempel Romain, Diane: «Care and Confusion». *Exploration in Feminist Ethics*. Indianapolis: Indiana University Press 1992. Dancy, Jonathan: «Caring about Justice». *Philosophy* 67, no. 262, 1992, s. 447–466. Brabeck, Mary: «Moral Judgement: Theory and Research on Differences between Males and Females». Larrabee 1993, s. 33–48. Walker, Margaret Urban: «Sex Differences in the Development of Moral Reasoning: A Critical Review». Larrabee 1993, s. 157–176. Benhabib, Seyla: «From identity politics to social feminism: A plea for the nineties». 1994. [http://www.ed.uiuc.edu/eps/PES-Yearbook/94\\_docs/BENHABIB.HTM](http://www.ed.uiuc.edu/eps/PES-Yearbook/94_docs/BENHABIB.HTM) (TP 29/03/06). Sommers, Cristina H.: «The War Against Boys». *The Atlantic Monthly*, Digital Version. 285, no.5, 2000. <http://www.theatlantic.com/issues/2000/05/sommers.htm#bio> (TP 29/03/06).
  - 9 Å identifisere de moralfilosofiske aspektene i Gilligans tekster byr på metodologiske utfordringer, men disse vil ikke bli diskutert her.
  - 10 Pettersen 2004 s. 29–31 og s. 93–98.
  - 11 Rawls, John: *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press 1971. O'Neill, Onora: *Towards Justice and Virtue. A Constructive Account of Practical Reasoning*. Cambridge: Cambridge University Press 1986. Pogge, W. Thomas: «The Bounds of Nationalism». *Canadian Journal of Philosophy*, Supplementary Volume 22, Calgary: University of Calgary Press 1998, s. 463–504. Pogge, W. Thomas: *World poverty and human rights: cosmopolitan responsibilities and reforms*. Cambridge: Polity 2002.
  - 12 Levinas, Emmanuel: «Ethics as First Philosophy». *The Continental Philosophy Reader*. London & New York: Routledge 1996, s. 124–135.
  - 13 Beauvoir, Simone de: *The ethics of ambiguity*. New York: A Citadell Press book 1976.
  - 14 Pettersen, Tove: «Mitt eller ditt barn? Om omsorgsetikk og fattigdomsproblemet» *Arr. Idéhistorisk tidsskrift*, nr. 3–4/2003, s. 75–83. Pettersen 2004, s.173–200.
  - 15 Tronto, Joan C.: «Women's morality: beyond gender differences to a theory of care». *Signs*, 12 (4), 1987, s. 644–663. Tronto, Joan C.: «Women and Caring». *Justice and Care Essential Readings in Feminist Ethics*. Colorado: Westview Press 1995, s. 101–115. Sevenhuijsen, Selma: *Citizenship and the Ethics of Care. Feminist Consideration on Justice, Morality and Politics*. New York and London: Routledge 1998. Held 1998.
  - 16 O'Neill 1996, s. 141. Kuhse 1997, s. 155.
  - 17 I omsorgsetikken tas dette som et empirisk faktum.
  - 18 Pettersen 2004, s. 52–55 og s.176–181.
  - 19 Gilligan 1982, s. 166 og 174.
  - 20 Et annet argument for at omsorg i nære relasjoner har etisk relevans er knyttet til tanken om at omsorg i primærrelasjoner er selve utgangspunktet for et bredere moralsk engasjement. Dette argumentet blir ikke vurdert her. Se eventuelt Pettersen 2004, s. 42–48.
  - 21 Pettersen 2003.
  - 22 Gilligan 1982. Gilligan 1988. Noddings 1984. Martinsen, Kari: *Omsorg, sykepleie og medisin. Historisk-filosofiske essays*. Oslo: Tano 1989.
  - 23 Heinz-dilemma er et hypotetisk dilemma som Kohlberg presenterte for sine informanter. Gilligan presenterte det samme dilemmaet for to 11-åringer, Jake og Amy, som kom med ulike forslag til løsninger. Gilligans viktigste poeng i denne sammenhengen er at med utgangspunkt i Kohlbergs modell for moralsk utvikling vil Amy fremstå som mindre moralsk moden enn Jake. Grunnen er, i følge Gilligan, at Kohlbergs teori om moralsk utvikling ikke fanger opp den omsorgsetiske måten Amy resonnerer moralsk på.

- 24 Gilligan 1982, s. 28.
- 25 Pettersen 2004, s.120–136.
- 26 Den omsorgsetikken som utlegges her er altså slett ikke en agapistisk teori, og det omsorgsbe- grepet som brukes er ikke et rent altruistisk be- grep. Det er imidlertid ikke anledning til å utype dette i denne artikkelen. Se eventuelt Pettersen 2004, s. 147–158.
- 27 Kohlberg, Lawrence et al.: *The Moral Domain. Essays in the Ongoing Discussion Between Philo- sophy and the Social Science*. Cambridge, Mass.: The MIT Press 1990, s.156. Habermas, Jürgen: «Justice and Solidarity: On the Discussion Con- cerning Stage 6». Kohlberg et al. 1990, s. 242.
- 28 Gilligan et al. 1988, s. 6.
- 29 Gillian, Carol: «Moral Orientation and Moral Development». *Women and Moral Theory*. Toto- wa: Rowman & Littlefield 1987, s. 31.
- 30 Dalmiya, Vrinda: «Why Should a Knower Care?» *Hypatia* vol.17, no.1, 2002, s. 34–51.
- 31 Gilligan et al. 1988, s. x.
- 32 Dalmiya 2000.
- 33 Dette kan eksemplifiseres ved å vise til Kants ka- tegoriske imperativ, Kohlbergs *moral musical chair*, og Rawls slør av uvitenhet.
- 34 Pettersen 2004, s. 96–98.
- 35 Denne ferdigheten er ikke bare til gagn i forbin- delse med konfliktløsning i nære relasjoner. I sitt foredrag «Religion in the public sphere» i forbin- delse med tildelingen av Holbergprisen 2005 fremhever Jürgen Habermas nettopp evnen til å skrifte perspektiv som nødvendig både for religi- øse og ikke-religiøse borgere i liberale stater.
- 36 Kohlberg, Lawrence: *Essays on Moral Develop- ment. The Psychology of Moral Development*. San Francisco: Harper & Row 1984, s. 231–232.
- 37 Benhabib, Seyla: «The Generalized and the Con- crete Other. The Kohlberg-Gilligan Controversy and Moral Theory». Kittay & Meyers 1987, s. 154–177. Se gjerne også Held 1998 som argu- menterer for at distinksjonen mellom det private og det offentlige er en kjønned distinksjon. Held viser også hvordan dette kjønnede skillet har på- virket utformingen av etiske teorier.
- 38 Dette gjelder særlig teorier som fokuserer på ret- tigheter og rettferdighet.